Rättsskipningen på Gotland i forna dagar.

För Gotlänningen.

Af *Th. Erlandsson.*

Det var tjugondedag Knut anno 1916. Vi sutto framför en präktig brasa i en bondgård uti Ekeby socken och pratade om hvarjehanda ting. Talet kom därvid in på forna dagars rättsväsende, och då berättade en gammal farmor följande tilldragelse, en familjetradition, som kanske kan vara värd att rädas undan glömskan.

Den åttioåriga berätterskans mormors mor hette — — — ja, vi kunna ju kalla henne Fedden, en på 1700-talet icke ovanlig förkortning af namnet Fredrika. Fedden var enda barnet och bodde med sina föräldrar vid Stenstugårds i Ekeby. Emellertid blef hon tidigt både fader- och moderlös, hvarför grannen Stenstugårds-Lars, utsågs till förmyndare åt flickan, och af denna orsak åtog han sig också att sköta sin myndlings gård och aflingegods.

Aren gingo. Stenstugårds-Lars blef inte precis den bäste förmyndare, och snart blef det rent af olidligt för Fedden att vara hos honom, hvarför hon en vacker dag flydde till några släktingar i Ära socken. Fedden var ung och rik, kanske hon därtill var vacker också, och därför blef hon redan på sitt sextonde år gift med en ung skeppare, den där om somrarna liksom så mången annan gute då för tiden, slusteligen seglade på bäljorna de blå.» Men Ägirs döttrar äro falska, och innan sommaren gått hade de tagit den unge skepparen i sina kalla armar och gjort lilla Fedden till en 17-årig änka, ännu mera ensam och olycklig än hon varit förut.

Desslikes hade hon inte kunnat göra sin rätt gällande gent emot förmyndaren, ty en ogift kvinna blef på den tiden icke myndig, lefde hon än i hundra år. Enda sättet för en arftagerska att komma ifrån sin allsmäktige förmyndare och få rätt att råda öfver gods sitts, som det hette, var att ingå i det äkta ståndet.

Sedan lilla Fedden nu blifvit inrangerad bland de sedygdade matronerna, kräfde hon ut sitt fädernearf af Stenstugårds-Lars. Men denne tyckte, att det var bra som det var och fann alltid på utvägar att skjuta upp redovisningen. Han hade så småningom fått lust till sin nästas arf och hus och huru han nu adderade och dividerade och lade råd med en gammal mångomtalad advokat, hvilken för sin oredlighets skull blifvit förklarad ovärdig att inför rätta föra andras talan, så hade han fått ihop en redovisning, enligt hvilken hans myndling inte ens hade ett runstycke att få. Alldenstund förmyndarens utgifter för myndlingen uppslukade alla tillgångarna, och icke det allenast utan det syntes dessutom vara så ställdt att lilla Fedden vackert borde kyssa sin förmyndare på hand till tack för all möda, som han haft för henne ospard.

Detta var emellertid inte myndlingen hägad till, som det ofta är fallet i denna otacksamma värld, utan hon tog i stället och stämde Stenstugårds-Lars inför domaren på Allekvia.

Men Stenstugårds-Lars var inte nattgammal han, och han reste till den nådiga lagmannen, baron X., med gödda kalfvar och kloka ord, och huru han nu plöjde med kalfvarna och vände på orden, så blef också domaren öfvertygad däröm, att det inte var något arf för vår unga änka att få.

När nu lilla Fedden fick reda på, huru illa hennes sak stod, begaf hon sig tidigt en morgon till fots åstad för att personligen besöka den nådige lagmannen och beveka honom att gifva henne hennes rätt.

Vägen till Allekvia gick förbi det gamla fädernehemmet. Då hon kom dit, gick hon trött och bedröfvad in till Mybbis-mor i granngården för att hvila sig. Då hon kom in i stugan, tog Mybbis-mor henne hjärtligt i famn och sade: »Va skatt dåu hänn, ban, så här telit, da?»

Men den unga änkan var så rörd, att hon inte kunde svara. Hon grät länge och stilla i den gamlas armar, och slutligen kom det fram, att hon vore på väg att mista sitt hem och nu ämnade sig till domaren för att tala med honom.

När Mybbis-mor hörde detta, slog hon ut med hägge armarna och sade: »Hä jär aldri launt, at dåu gar ban, för Lasen var e gar raisnes til Alkveä, u han hadda mä si an lambuck u a hail tunnä vaitä. Dåu far aldri talä mä lagmannen.»

»Hva skall ja da gärä da?» svarade Fedden hjälplöst och började gråta igen.

»Näj, var nå intä så laisen, da,» tröstade henne den vänliga Mybbismor. »Ja ska sägä di itt gutt ärd. Dåu skatt fa a mark smör mä di, u hä skatt dåu gi hennes nåd, u da far dåu nuck talä mä lagmannen. Sätt din let til Gud, så gar hä nuck bra.»

Och så tröstade hon lilla Fedden efter bästa förmåga, och så gaf hon henne en korg med ett duktigt smörstycke i, och så sände hon henne i väg till Allekvia med många goda råd och förmaningar.

Vägen dit gick öfver Endre backe, och där var norra häradets afrättningsplats. Några steg från vägen finna vi än i dag en liten sandkulle, i hvilken då var nerslagen en å ena ändan spetsad kort planka. Det var stupstocken ännu färgad af människoblod, och var det inte märke i den af väldiga yxhugg, när lilla Fedden gick därförbi.

Efter ytterligare en timmas vandring kom hon slutligen fram till det dystra tinghuset, där den nådige lagmannen bodde. Bredvid på en backsluttning blef hon varse spöpålen med sina kedjor, halsjärn och rostiga lås, där så mången syndare timme efter timme spöslitits under höga hjärtlitande rop. Och då hon tittade in i den stora tomma domaresalen fick hon syn på domarebordet med den stora bibeln, på hvilken så mången lagt två fingrar och svurit bort sin fattiga själ.

Darrande i sina spädа lemmar steg lilla Fedden in i köket, där hon ställde sig vid dörren och teg. Om en stund kom fru lagmanskan ut från ett af rummen och frågade, hvad hon ville. Fedden neg djupt, lämnade fram smöret, och berättade för hennes nåd om sitt stora bekymmer, och om den oförrätt hennes förmyndare var i beråd att tillskynda henne, hvarefter hon ödmjukt bad den nådiga frun hjälpa henne att få tala med lagmannen, så att hon kunde få sin rätt.

Fru lagmanskan blef rörd till medlidande med den unga änkan och släppte in henne i domarens ämbetsrum.

Då lagmannen fick höra hennes ärende blef han högröstad och brutal, och befallde henne dra så långt pepparen växte och inte komma och störa honom, där han satt i allvarliga tankar, sysselsatt med höga och viktiga ting.

Den unga bondkvinnan förstod nu grant, att domaren vore mutad, och att hon aldrig genom honom skulle få sin rätt, hvarför hon i sin förtviflan helt resolut hotade honom med att fara till Stockholm och klaga sin nöd hos konungen, liksom en änka vid Binge i Alfva hade gjort, då man här på Gotland hade nekat henne rätt och lag.

Domaren blef nu ännu häftigare och ville kasta ut den oförsynta kvinnan, men då stack hennes nåd in hufvudet genom en sidodörr och sade varnande: »Se parterna väl igenom, min vän, och akta din syssla.»

Lagmannen baxnade. Han gick några slag fram och tillbaka på golfvet med stora steg, hvarpå han brutalt befallde lilla Fedden gå ut i köket och vänta en stund.

Efter något betänkande, och sedan han öfverlagt med sin fru, satte han sig ned och skref ett utslag i målet på en liten fyrkantig bit pergament och besegladе det med norra häradets sigill, hvarefter han helt ovanligt lämnade pergamentet åt Fedden med tillsägelse att hon skulle lämna handlingen åt sin förmyndare.

Den unga änkan blef nu mycket glad, tackade och neg och kysste det nådiga herrskapet på handen, såsom det var sed då för tiden. Men innan hon aflägsnade sig, vände hon sig till lagmannen och sade: »Men nu han da revar sundar ittä pappera, far ja da kumma igen u lä mair?

Men då var det slut med domarens vrede. Han kunde inte längre hålla sig allvarsam utan klappade leende den lilla oskulden på kinden och lärde henne, att hon skulle ta med sig tvenne vittnesgilla män, låta läsa upp utslaget för förmyndaren och sedan förvara det väl. »Och var nu inte orolig lilla vän», tillade han och klappade henne en gång till, »utan flytta hon tillbaka till Stenstugårds igen. Rägen har din förmyndare sätt och vårsäden skall han ännu så, men du är den, som skall skörda.»